

Olivera VELIMIROVIĆ-ŽIŽIĆ\*

## CIVILIZACIJSKE I PRIRODNE VRIJEDNOSTI SKADARSKE REGIJE

Autor u prilogu ukazuje, prvo, na globalne vrijednosti Skadarskog jezera, naglašavajući prirodne i pejzažne vrijednosti koje su kroz dugi vremenski period uticale na veoma ranu naseljenost, a zatim, na ljudsku nadgradnju osvedočenu izuzetnim bogatstvom arheoloških i kulturno-istorijskih spomenika.

U tom kontekstu dat je akcenat na fond kulturnog nasleđa koje sa ambijentalno-prirodnim resursima čini homogenost, zbog čega bi regija morala da ima posebni tretman zaštite kao jedinstvena cjelina. Za razmatranje navedenih problema, pored opštih opservacija, korišćeni su najnoviji i neobjavljeni podaci arheoloških istraživanja vezanih za Skadarsku regiju.

Podsjetila bih na misao iz jedne stare legende koja kaže: Zemlja je sa dva obećanja u kojima mogućnost obilja i mogućnost katastrofe idu ruku pod ruku. Ova ista misao pohranjena je u osnovnim temama današnjeg skupa, jer se u cjelini razmatraju uzročnici i posljedice, rekla bih, alarmantnog ekološkog stanja u Crnoj Gori.

Problem zaštite i očuvanja najvećeg dobra čovječanstva, prirodnog okruženja: zemlje, vazduha i vode, kao jedinog oslonca života, zahtijeva svestrane, sveobuhvatne sadržaje jednog podneblja, jedne prirodne sredine, regije, sve do mikro lokaliteta. Otuda se na dnevnom redu, u sklopu ove problematike, našao i problem zaštite kulturnih dobara koja, pored prirodnih resursa, predstavljaju najvjerniji i najreprezentativniji dio prirodnog i ljudskog okruženja, sa kojima i čine homogenu cjelinu.

Među rijetke prirodne prostore na zemlji svakako spada i bazen Skadarskog jezera sa svojim neposrednim zaleđem. Za ovu priliku ukazaćemo na dvije osnovne vrijednosti regiona, a to su:

---

\* Arheološka zbirka, Titograd

a/ prirodne i

b/ civilizacijske vrijednosti, odnosno autentična kulturna dobra regije.

Pod pojmom prirodnog resursa podrazumijevamo sve one oblike regije i sadržaje reljefa koji u izobilju nude i obezbjeđuju objektivne uslove za sintezu živog svijeta. To su, prije svega, geomorfološki sastav tla, klima, voda, položaj, geo-politička pozicija, komunikativnost područja i mnogi drugi resursi biljnog i životinjskog svijeta. Svi ti bitni elementi prostor ove regije izdvajaju kao specifično i centralno područje, u odnosu na ostale teritorije Crne Gore, pa i ostala, daleko veća područja. Takvu poziciju i značaj Skadarska regija je oduvijek imala i zadržaće kroz sveukupni vremenski hod.

U ambijentalnom smislu regija podrazumijeva čitavu depresiju koja leži na krajnjem jugoistočnom dijelu Crne Gore, koja se geomorfološki uvlači u doline rijeka Skadarskog sliva, sa kojima čini jedinstvenu geotektonsku cjelinu. Oivičena je kamenitim pobrđem i planinskim vijencima, iza čijih se masiva, udolina, platija i grebena slivaju brojni potoci u korita rijeka koje obrazuju sliv Skadarskog jezera. Upravo taj složeni sistem planinskog masiva sa vodama Skadarskog jezera daje šarolik i veoma dinamičan pejzaž.

Jedan od važnih faktora u sagledavanju kulturno-istorijskih procesa u regiji je prirodna prohodnost i komunikativnost regije.

Važni pravci od mediteranskih oblasti prolazili su kroz ovu regiju, a dalje, zrakasto, riječnim koritima, povezivali kontinentalno zaleđe prema sjeveru. Ti putevi bili su protočnici civilizacija i kultura i osnovne spone između naroda i zemalja. Naše današnje komuniciranje sa davno prošlim civilizacijama i kulturama su veoma upečatljivi ostaci kulturnoistorijskih dobara. Sačuvani su svuda oko nas. Leže u nutrini zemlje, u vodi, na kamenu. Zbog toga su mnoga blaga i dobra nama još uvijek nepoznata, ili nedovoljno poznata. Zato i nemamo potpunu istorijsku projekciju o prošlosti regije. Nećemo je skoro ni imati. Zaostajemo veoma mnogo u integralnim istraživanjima, od društveno humanitarnih do prirodnih nauka. No, ipak znamo po nešto, dovoljno da ukažemo da je Skadarska regija neiscrpna riznica za istraživanje u svim naučnim domenima.

Tako znamo da na području Skadarske regije, čiji jedan dio, jugoslovenski, danas administrativno dijeli šest naših opština, dok jedan dio pripada Albaniji, evidentirana je gusta mreža arheološke i kulturne topografije. Broj fonda kreće se, za sada, do oko 1 500 nepokretnih objekata<sup>1</sup>, koji pripadaju različitim kategorijama: od arheoloških nalazišta do etnografsko-ambijentalnih vrijednosti.

Za ovu priliku želim da izvučem, u širokim potezima, ona kulturna dobra koja imaju značaj svjetske kulturne baštine. A to je upravo ono reprezentativno kulturno nasleđe po kome svijet prepoznaje Skadarsku regiju, na osnovu literature, istorije, slikarskih platna i pjesme. To su: utvrđeni ilirski gradovi, labeatske nekropole, antička Doklea, mijelska nekropola, srednjovjekovni spomenici i gradovi na Skadarskom jezeru, manastir Morača i dr.

Od prije dvije godine obogaćeni smo novim saznanjima o životu praljudi u Skadarskoj regiji. U kanjonu Morače, u pećini Bioče<sup>2</sup>, ot-

kriven je veoma bogat arsenal kamenog oruđa paleozoološkog, paleobotaničkog materijala i dr. Na osnovu ovih rezultata dobijena je nova vizija o načinu života neandertalskog stanovništva koje je regiju naseljavalo tokom poslednjih geoloških formacija zemljišnog tla. Ukoliko arheološki proces istraživanja bude i dalje usmjeren na sistematsko istraživanje pećinskih objekata u kanjonu Morače, Cijevne, Zete i, uopšte, na širem području regije, može se očekivati da riječni kanjoni Skadarskog sliva, posebno kanjon Morače, budu svrstani u sam vrh arheoloških nalazišta kao matična kolijevka za istraživanje jednog od tipova pračovjeka, što pospješuje širi naučni interes. Njegovo otkrivanje na većem broju nalazišta u Skadarskoj regiji doprinijelo bi rješavanju pitanja savremenog antropološkog tipa, u širim razmjerama, odnosno njegovog naslednika ili potomka.

I dosadašnji rezultati istraživanja pećinskih staništa u kanjonu Morače obavezivali bi svako progresivno i civilizovano društvo da, u interesu nauke, u cjelini zaštiti ne samo mjesta nalaza kulturnih dobara, već i širu autentičnu ambijentalnu sredinu, u ovom slučaju kanjon Morače koji po svojim geomorfološkim osobinama i sam predstavlja neponovljivi prirodni raritet.

Imamo nove podatke o najranijim počecima sjedelačkog načina života u regiji, nalaze neolitske kulture<sup>3</sup> tokom koje je čovjek došao do saznanja da zemlja rađa i daje sve: od voća, preko žitarica, do egzotičnog bilja.

I tako, tlo Skadarske regije iz časa u čas otvara stranice opšte i posebne istorije. Zato i njena reljefna mapa daje utisak posebnog ambijenta, kako u geografskom, tako i u kulturnom pogledu. Sačuvajmo je takvu.

Još jednom podsjećam da mogućnosti izobilja i eventualne katastrofe idu ruku pod ruku. Istina je stara vjerovatno koliko i ljudsko iskustvo, aktuelna je i za čovječanstvo na kraju dvadesetog vijeka, koje vodi nerazumni rat protiv sopstvenog prirodnog okruženja, koje otrovima i drugim sredstvima zagađuje ili uništava prirodne resurse, vazduh, vodu, zemlju, ambijentalne i pejzažne vrijednosti, kulturna dobra, biljni i životinjski svijet. Taj vid nasilja nad prirodnim okruženjem u cjelini osjećamo i mi u Crnoj Gori, negdje manje, negde više, što ozbiljno ugrožava zdravlje ljudi i njihovu životnu sredinu. I sasvim je izvjesno da nam se prikrada ekološka katastrofa, pa se treba bojati da će se to dogoditi prije nego se ograničujemo i postavimo granice moguće tolerancije.

O Skadarskom jezeru i okolnoj regiji može se govoriti mnogo i sa različitih aspekata. Ja bih u ovoj prilici ukazala na veoma rano prisustvo čovjeka u ovom prostoru, praktično na njegovo porađanje, i da je njegova privrženost ovoj kotlini stara, prema sadašnjim saznanjima, sto dvadeset hiljada godina. Kroz to vrijeme čovjek je ostao vjeran ovoj regiji, čije je tlo kao uravnotežen i osjetljiv ekosistem duboko poštovao i prilagođavao mu se. Ta ravnoteža između prirode i čovjeka je duboko uzdržana, što pokazuju i naučna saopštenja ovog skupa.

*Napomene:*

1. Podaci uzeti iz dokumentacije projekta: „Arheološko rekognosciranje teritorije SR Crne Gore”, nosilac CANU, 1978., projekat u toku.

2. Bioče I, projekat „Istraživanje pećinskih staništa u kanjonu Morače”, nosioci: Arheološka zbirka SR Crne Gore, Centar za arheološka istraživanja pri Filozofskom fakultetu–Beograd, 1986-1988g., projekat u toku, materijal nije publikovan.

3. Vruće pećine, arheološka istraživanja u kanjonu Morače 1988g., projekat u toku, materijal nije publikovan.

Olivera VELIMIROVIĆ – ŽIŽIĆ

**CIVILIZATION AND NATURAL VALUES OF THE SKADAR REGION****Summary**

By its geographic position and relief features, the Skadar region has represented a very significant and specific area from times immemorial.

The area of the region has always been a natural corridor or contact zone from the north towards the south and reversely. It is a region of important road directions, natural and demographic resources, early and densely settled, with a long history, cultural layers from all epochs of different cultures, peoples and civilizations, and thus a very important area for cultural and historical considerations and various scientific research activities.

The results of the most recent archeological research, in particular in the Morača canyon, have been accentuated. The newly located finding place Bioči I has provided extremely rich materials of Musterian culture: flint artifacts, Paleo-zoological and Paleo-botanical material. These finds have given, for the first time, a vision of the Neanderthal population that settled the region in about 120,000 B.C.

In the context of the scientific meeting of the protection and promotion of the human environment, this short report had the aim to globally show the homogeneity of the climate and the cultural heritage of the Skadar region that deserves a special treatment of physical and legal protection as a unique entity.